

La literatura com a educació moral i la moralitat com a literatura. De l'ètica a la narrativa

Isabel Vilafranca*

Resum

El present treball posa de manifest la potencialitat de la literatura com a educació moral. Si bé nombrosos autors han tractat la possibilitat d'educar moralment a través de la literatura, pocs han abordat l'espontaneïtat de la literatura com a educadora moral per a qualsevol ciutadà. Hi ha una estreta relació entre la narrativitat i la moralitat, tant des del vessant de la moralitat com a narrativa com des de la narrativa com a moral. Moralitat i literatura formen part d'un mateix univers i esbrinar aquesta relació és el que es pretén al llarg d'aquest estudi. Finalment es dibuixa un apunt sobre la relació entre ciutadania, literatura i moralitat, per tal de mostrar la potencialitat de la literatura per a l'educació per a la ciutadania.

Paraules clau

educació moral, literatura, ètica, antropologia narrativa

Recepció de l'original: 23 de gener de 2009

Acceptació de l'article: 2 d'abril de 2009

La literatura com a educació moral

L'art té i ha tingut una funció pedagògica ineludible. La literatura, com a manifestació cultural, també gaudeix d'aquest tarannà educatiu. Tot i això, a diferència de les arts plàstiques o abstractes, la literatura té una funció educativa més directa, molt més que la pintura o la música, per citar-ne només dos exemples.

De fet, qui llegeix, rellegeix i es sent immers en un món que a voltes es presenta estrany i foraster, fins i tot aliè. Ara bé, malgrat aquesta distància, el lector acaba fent-se seu aquell món, de manera que acaba per viure'l i sentir-lo com a propi. L'allunyament inicial entre lector i obra s'ha escurçat i es difumina. Tant és així que el lector sovint s'adona que la seva realitat ja no és la seva sinó la realitat construïda des de la narrativa literària, que ja no és una narrativa qualsevol sinó la seva. *L'actant* ja no és l'altre sinó ell mateix. Viu, corre, pensa, descobreix com ho fa el personatge perquè ara ell és el personatge. Aquest és el potencial de la literatura, presentar-nos l'altre com si fos únic, tan únic com ho és el lector. Personatge i lector s'identifiquen tant que són un, de principi a fi. Aquest exercici d'empatia és el que fa possible que la literatura esdevingui educativa. El que ens vincula amb l'actant és que ja no hi ha separació possible, car la seva vida és la meua, la vida de qualsevol que s'apropi a aquell personatge a través de la lectura. Els seus sentiments són els meus, les seves emocions, les seves vivències són les mateixes que les meves atès que vivim una realitat indissociable.

(*) Professora del Departament de Teoria i Història de l'Educació de la Facultat de Pedagogia de la Universitat de Barcelona.. Adreça electrònica: ivilafranca@ub.edu

En la lectura s'estableix una comunicació¹, un deixar-se emportar per l'experiència de l'altre, un endinsar-se a la narració i descobrir noves imatges, fins al punt que en aquestes noves realitats hi ha transmissió, aprenentatge. Tota novel·la, tot relat, al cap i a la fi, conté la pregunta pel sentit de la vida, respon a la vivència d'un misteri. Així la literatura representa, comunica, ens presenta un món i ens ajuda a entendre el nostre.

L'educació moral que es produeix a través de la literatura és de naturalesa intuïtiva. Condueix el lector a extreure el contingut moral de la narrativa argumental i de les característiques dels personatges. Així es provoca el desenvolupament de l'educand, progressivament fins als nivells superiors de coneixement: els conceptes morals, les virtuts i els valors, com també els dilemes posats en joc a la narrativa. Per tant, la literatura fa que en el procés d'aprenentatge es revalori l'experiència com aquella que pot transformar-se en un saber sòlid. L'experiència literària roman ancorada a la vivència més immediata de l'educand.

Igual que Iris Murdoch diferencià l'art del gran art (Mauri, 2007, p. 268), cal tenir en compte que llibre no és sinònim de literatura. Existeixen molts llibres que són narrativa de segon ordre. No cal aprendre a llegir només per entendre manuals d'instruccions o guies d'autoajuda. Tot ciutadà té dret a l'accés a la literatura i a descobrir com compartir aquesta herència humana comuna. El plaer de la lectura significa endinsar-se en el plaer pròpiament humà: el de pensar, desxifrar, argumentar, raonar, dissentir, unir i confrontar, al cap i a la fi, idees diverses. La literatura és una de les millors maneres d'endinsar-nos en aquest territori de plaers refinats. Fet i fet, la literatura, la poesia i altres manifestacions narratives permeten el conreu de l'afecte i l'emoció, com també el desenvolupament de la moralitat. El poder de la literatura rau en aprofundir en la comprensió i coneixement d'un mateix.

To construe moral educative as a matter of initiation into the attitudes and values of civilized sensibility –rather than as a matter of socialization into conventional codes of conduct (or even as emotionally disengaged cognitive reflection on such socialization– is to appreciate that the evaluative capacities and qualities of affect presupposed to the cultivation of such sensibility are barely conceivable in the absence of those rich resources of normative enquiry and reflection provided by the great human artistic and literary traditions. (Carr, 2005, p. 150)

Efectivament, el rol central de la literatura i de l'art en qualsevol procés de formació moral –concebuda com una educació intel·lectual i emotiva– és l'educació de la sensibilitat i de l'afecte. En realitat, el propi Aristòtil veié en la tragèdia el poder de desenvolupar emocions cap a la deliberació i el raonament pràctic. L'emoció, per Aristòtil, és una combinació de sentiment (plaent o planyent) i una creença. En l'acte de llegir hi ha una construcció d'un mateix, en la mesura en què es desenvolupa l'emoció, la sensibilitat i, també, la moralitat (Cain, 2005). D'aquí es deriva la necessitat de potenciar la literatura des de la infància.

(1) De fet, tant és així que Ana M. Machado, escriptora de literatura infantil, respon d'aquesta manera a la pregunta de per què un autor redacta i publica: «Tal vez para no quedarse sólo. Para tener un lector al lado, o cara a cara, dispuesto a leerlo y oírlo. Un lector que no lo deje solo, con quien establezca una complicidad, una relación confidencial. Una persona con la que pueda discutir cosas que no tendría valor de decir personalmente, y a la que no hace falta decirle una palabra, para responderle con pensamientos tan verdaderos y tan secretos que nadie sabrá jamás. Para establecer, en fin, ese espacio privilegiado de comunicación entre dos espíritus humanos que sólo la literatura es capaz de asegurar.» (Machado, 2002, p. 86)

La imaginació narrativa, quan la literatura esdevé educativa

Segons alguns autors, com ara Nussbaum i Cortina, la idea de pertinença a una mateixa humanitat és condició indispensable per assolir el compromís moral vers aquesta humanitat. És a dir, en tant que som i ens sentim ciutadans d'un mateix món, assolim el compromís moral vers els nostres congèneres, siguin o tinguin la procedència cultural que tinguin. Aquesta premissa els porta a desenvolupar un projecte educatiu que passa pel desenvolupament de la imaginació narrativa com a garantia del cosmopolitisme o ciutadania mundial. La literatura és un primer pas per entendre el món des del punt de vista de l'altre, pas ineludible per a qualsevol judici responsable. Gussin, quan es refereix a la narrativitat en la infància, afirma:

La amistad y la fantasía conforman la senda natural que lleva a los niños a un nuevo mundo de otras voces, otros puntos de vista y otras maneras de expresar los sentimientos y las ideas que ellos reconocen como similares a los propios. (Gussin, 2006, p. 53)

La literatura pot afavorir la imaginació cívica. La narrativa té el poder d'apropar-nos a vides molt diferents de la nostra, per assolir una entesa i un compromís receptors. Tant és així que a través de la literatura podem veure com les circumstàncies condicionen les vides, ja es tracti de possibilitats o d'aspiracions i desitjos.

En paraules de Nussbaum: «La imaginació narrativa constitueix una preparació essencial per a la interacció moral» (2005, p. 123). Quan la imaginació narrativa s'ha fet hàbit, l'empatia i el judici responsable promouen un determinat tipus de ciutadania i una determinada manera de comunitat: aquella que és compassiva vers les necessitats de l'altre i entén les constriccions del context, tot respectant el caràcter individual de l'altre.

En un món globalitzat, l'entesa intercultural descansa sobre el reconeixement de certes necessitats i objectius comuns, en contrast amb les moltes diferències locals que ens divideixen. L'educació ha d'ajudar a creuar la frontera tot promovent la capacitat de dubtar de la virtut absoluta de la nostra manera de veure el món i permetre'ns cercar el que és bo per a la vida humana; aprendre a veure les coses des de l'altra banda.

En els contes o rondalles meravelloses com també a la literatura infantil hi ha desenvolupament moral. A mesura que els infants creixen, els aspectes morals i socials de les trames literàries es fan més complexos i diferenciats. És així com aprenen gradualment a atribuir als altres, i a reconèixer-se a si mateixos, no solament l'esperança i la por, la felicitat i el dol, sinó també trets més complexos com el valor, la moderació, la dignitat i la rectitud. Així ho confirma Gussin: «Al dramatitzar un concepto, los niños descubren el método natural para lograr concentración y continuidad, y confirman su creencia intuitiva en los significados ocultos» (2006, p. 21). Tot i que es podrien donar definicions abstractes d'aquests conceptes, comprendre'n tot el significat requereix l'aprenentatge en escenaris narratius.

Un cop es comencen a dominar aspectes complexos, ens tornem capaços de sentir compassió. De fet, la compassió implica reconèixer que l'altre ha sofert i que no se l'ha de culpar per això o solament en part. En realitat, la compassió per Schopenhauer implica la presa de consciència de la nostra comuna vulnerabilitat (1993). La imaginació narrativa desenvolupa aquesta capacitat que és essencial per a la responsabilitat cívica. D'aquí la necessitat d'incloure, a tots els nivells educatius,

obres que donin veu a experiències de persones que necessitem entendre amb urgència.

Educar la mirada, con el pensamiento puesto en escenarios de abandono, es aprender a dejar de estar ciegos. José Saramago, en su *Ensayo sobre la ceguera*, nos presenta una maravillosa metáfora que da que pensar; lo mismo que Albert Camus con *La Peste*. La lectura de este tipo de textos también ayuda a educar nuestra mirada, forzando nuestra visión, ayudándonos a quitarnos el velo de los ojos que nos impide ver las cosas desde el otro lado. (Bárcena i Jover, 2005, p. 76)

Però no només la lectura amb empatia és indispensable per al desenvolupament de la compassió, sinó també la lectura crítica. La literatura, segons Nussbaum, constitueix un paradigma de raonament ètic que és específic del context sense ser relativista (1999, p. 18). I és així, precisament, perquè permet presenciar una idea general de la realització humana a una situació concreta, en la que se'ns convida a entrar mitjançant la imaginació. Per aquest motiu, Nussbaum proposa que la lectura ha de sotmetre's a discussió pública. L'avaluació ètica de les novel·les en diàleg amb altres lectors i amb altres arguments de teoria moral i política, és necessària per tal que la literatura sigui educativa. Hom s'ha de fer espectador judicis.

La literatura presenta cada cas com a únic. La comprensió literària promou hàbits que condueixen a la igualtat social en la mesura que contribueixen a la destrucció d'estereotips. L'aportació més significativa de la literatura, en aquest sentit, és la descripció de la interacció entre les aspiracions humanes i les circumstàncies socials concretes. Un text es fa educatiu quan ens fa pensar, no sobre el text, sinó sobre nosaltres mateixos. En la lectura s'estableix un retorn a un mateix com també la possibilitat d'autocomprensió.

La moralitat com a narrativa

La base de concebre la moralitat com a narrativa no és diferent de concebre l'antropologia narrativa. En la recerca pel sentit de la vida, l'home construeix una narrativa que li permet aprofundir en el sentit de la seva experiència. Cal confrontar, en aquesta anàlisi, la identitat com a construcció narrativa i la identitat com a ètica, que fa la persona responsable dels seus actes. MacIntyre proposa, en aquesta direcció la «unitat narrativa d'una vida» que al seu parer es basa en la condició de projecció de la «vida bona»². Per tal que la vida pugui col·locar-se sota l'enfocament d'una vida veritable cal que sigui recopilada literàriament. Així, cada vida es presenta com una totalitat singular i esdevé una vida assolida, realitzada. Heus aquí la relació entre identitat narrativa i identitat ètica: la noció d'unitat narrativa comporta i implica la composició entre intencions, causes i casualitats que trobem a qualsevol relat. La idea d'una unitat narrativa d'una vida garanteix que el subjecte de l'ètica no és altre que aquell a qui el relat assigna una identitat narrativa.

En un intent de posar en relació la identitat personal amb la identitat narrativa, Paul Ricoeur presenta dues valències de la identitat. Al capdavant, la gran paradoxa de la identitat es produeix entre una continuïtat ininterrompuda al canvi i la permanència

(2) En aquest sentit, MacIntyre denuncia la modernitat com la causant de la pèrdua del lloc cultural central de la narrativa. Per a ell, el procés històric per mitjà del qual l'esteta, el gerent burocràtic i els seus parents socials es converteixen en personatges centrals de la societat moderna, com el procés històric pel qual la comprensió narrativa de la unitat de la vida humana i el concepte de pràctica foren marginals de la cultura moderna, és un i el mateix (MacIntyre, 2001, p. 280).

d'aquesta en el temps. Es tracta, en definitiva, de la paradoxa de la identitat i la temporalitat que aquest autor resol en termes de les dues valències que configuren el diàleg entre *ipsietat* i *mismitat* (1996, p. 111-120). Mentre que la *mismitat* tindria un caràcter essencialista i ininterromput, la *ipsietat* seria més existencialista i gaudiria de menys perdurabilitat en el temps. La *mismitat* sorgiria del compromís de la identitat amb ella mateixa, de la continuïtat i de la seva permanència al llarg del temps. Per la seva banda, la *ipsietat* seria la concreció espai-temporal de l'anterior, tot tenint en compte que l'individu canvia en aquesta tensió i dinàmica. La construcció de la trama autobiogràfica sempre s'articula en el diàleg continu entre ambdues dimensions de la identitat. Hi ha aprenentatge en tant s'integra l'alteritat, és a dir, quan hi ha adquisició d'un costum, una interiorització de la diversitat o de la diferència. A la narrativa d'identitat hi ha concordança –*mismitat*– quan s'integren les discordances que sorgeixen. La concordança és l'encadenament narratiu que permet sintetitzar l'heterogeneïtat tot incorporant la diversitat d'experiències concretes (Vilafranca, 2004, p. 21).

La particularitat de la construcció d'aquesta trama –com també passa a la literatura– és que inverteix l'efecte de contingència –en el sentit que hagués pogut succeir d'un mode diferent o no ocórrer en absolut– i s'incorpora a l'efecte de necessitat o probabilitat. La inversió de l'efecte de contingència en efecte de necessitat es produeix al cor mateix de l'esdeveniment: és l'inesperat, el sorprenent. La capacitat de respondre davant d'una circumstància concreta d'una manera o altra seria la identitat com a *ipsietat*. Això només és part integrant de la història i de la identitat quan és comprès un cop transformat per la necessitat que no és altra que la narrativa.

Les experiències sorgeixen de l'efecte produït sobre la identitat –o la moralitat– de l'inesperat, del que no és controlable, del sorprenent. Així, quan es comprèn des de la unitat temporal de la vida –*mismitat*–, el que era contingent pren sentit i passa a formar part de la identitat moral. De fet, per a l'antropologia narrativa, els humans apareixen com a éssers que pateixen, que moren, que no tenen altre remei que resoldre, a cada instant, el que volen fer de les seves vides (Mèlich, 2008, p. 111). Des del punt de vista narratiu no hi ha accés a principis absoluts establerts a priori que ens informin de manera objectiva, fixa i definitiva sobre el que està bé o malament. A la narrativa, així com a la *nostra narrativa*, la vida humana es va teixint davant de situacions que ens sorprenen de manera imprevista. Podem afirmar que hi ha hàbits, costums –*mismitat*– però les decisions són parcials –*ipsietat*– perquè mai podem separar-nos totalment de la nostra naturalesa biologicocultural, del nostre món i decidir absolutament què volem ser, com i de quina manera hem d'orientar la nostra vida. Així, la vida es configura en un continu instal·lar-se en el món, un món que en tot moment estem transformant. Mentre que a la *polis* grega la ciutat era la institució per antonomàsia, aquella que configurava la identitat a l'individu, ara la nostra identitat es conforma, en part, per la tradició a la qual ens inscrivim. Però una tradició no és mai quelcom acabat, és un constant anar fent-se, definint i debatent els acords fonamentals. De fet no hi ha tradició al marge dels individus, com ha demostrat el professor Octavi Fullat (2005), quan planteja la dinàmica entre l'experiència històrica i cultural i l'expectativa de futur.

La idea de tradició juga aquí un paper capital. La tradició, en el sentit que MacIntyre la defineix, és un argument distès a través del temps en què certs acords fonamentals es defineixen i es redefeixen en termes de dos tipus de conflictes: aquells

que són crítics i enemics amb la tradició, que les rebutgen totes, o al menys les parts claus dels acords fonamentals, i aquells conflictes interns que generen debats interpretatius a través dels quals el sentit i la raó dels acords fonamentals s'expressen i, a través dels quals, progressa la tradició (1994, p. 31). Apel·lar a una tradició és insistir que no podem identificar adequadament ni els nostres propis compromisos ni els dels altres en conflictes argumentaris del present, excepte si els situem dintre d'aquelles històries que els han fet possible.

Filogenèticament parlem de tradició i ontogenèticament d'identitat personal. Una tradició no és més que un grup d'individus que col·lectivament han anat instal·lant-se en el món. No hi ha tradició sense història i història vol dir narració. No hi ha identitat tampoc sense narració, i narració vol dir història, memòria i tradició. Així, ens trobem davant d'una unitat temporal que ha de jugar entre l'amenaça d'una desintegració i la concordança d'un sentit pel relat. A través d'aquesta tensió, tant a la tradició com a la identitat individual, es configura la unitat temporal de la trama. En conseqüència, hi ha unitat en tant sintetitzem la pluralitat, hi ha unitat en tant hi ha una concordança discordant. Tot i que el relat de la nostra vida sempre es veu amenaçat per l'imprevist, pel contingent –discordança–, el sentit es troba un cop integrat al tot temporal –concordança–. Heus aquí el joc de la moralitat: hi ha educació moral quan s'integra la diferència, la discrepància, quan hi ha conflicte i aquest es resol. Com succeeix amb la identitat, la tradició progressa mentre hi ha lluita per redefinir els acords fonamentals, quan els enemics o crítics, externs o interns, són capaços de resoldre amb coherència les discrepàncies tot redefinint, si cal, els acords fonamentals.

Un apunt sobre literatura, moralitat i ciutadania

Hem vist, fins aquí, com la literatura desenvolupa la moralitat, com la moralitat es pot definir narrativament i com la moralitat suposa una relació entre l'individu amb si mateix i amb la comunitat. Aquest punt tractarà de fer el salt de la moralitat individual al compromís amb la comunitat, o el que és el mateix, la noció de ciutadania. Ben mirat, el concepte de ciutadania es defineix en tres plànols: moral, social i polític.

Des del punt de vista moral –com hem mostrat fins aquí– la literatura juga un paper cabdal. La literatura, quan és entesa i esdevé educativa, fomenta el compromís moral amb la resta d'éssers humans. En realitat, la literatura suposa el conreu de la humanitat, del que hi ha d'humà en nosaltres fins al punt de compartir i gaudir d'una herència comuna. Mentre fem un examen crític del que es llegeix, en tant es qüestionen les creences i les accions, es desenvolupa la competència de raonament lògic i coherent. Al seu torn, el compromís individual pot esdevenir col·lectiu. Som éssers humans vinculats a altres éssers humans. Així, la literatura ens convida a traspassar les estretes lleialtats de grup i a considerar la realitat de les vides distants.

Altrament, la literatura ens explica històries que reflecteixen l'aventura de l'esperit humà de cercar emocions. En aquest sentit, la literatura estimula la imaginació dels individus, satisfà la seva necessitat d'evasió i encarna les seves fantasies, realitzant-les en històries properes a la seva vida quotidiana. Escoltem i coneixem històries que es poden relacionar amb la nostra experiència de vida. Nogensmenys, la literatura posseeix una altra funció social que és proposar discursos, generar espais de dis-

cussió. És així com assoleix una funció central en la cultura, atès que ens remet a situacions de la vida social, a valors i símbols compartits pels membres de la comunitat. Sota aquest punt de vista, la literatura roman profundament arrelada a la societat perquè il·lustra esdeveniments que en certa manera pertanyen a cadascun de nosaltres, ens els fa propers i accessibles a tots. Es pot afirmar, doncs, que la literatura és la portaveu de la cultura de la humanitat i de la comunitat, tot oferint paradigmes de referència. Heus aquí, altra vegada, la seva potencialitat per a la ciutadania des del pla moral.

En relació al plànol de la ciutadania social, el coneixement literari s'endinsa en els discursos interpersonals i, moltes vegades, és utilitzat com a pretext per parlar de la pròpia vida. En la discussió al voltant del text, mostrem el nostre grau de competència i participació emotiva. Discutim sobre què hauríem fet en el cas d'haver-nos trobat en la mateixa situació que els personatges, fins i tot remetent-nos a situacions anàlogues de la vida quotidiana. Així, utilitzem els successos narrats per parlar de situacions privades. Arribem a construir una imatge social lligada directament al tipus de literatura que llegim. Per tant, la literatura, utilitzada educativament, ens suggereix temes de discussió controvertits, ens facilita explicacions sobre les actituds dels diferents membres socials. És així com la literatura pot millorar la comprensió d'un mateix i del món on es viu. Des d'aquest punt de vista, la literatura ens ajuda a comprendre els col·lectius marginats, tot assolint una responsabilitat cívica i el compromís moral.

El reconeixement de la ciutadania social és condició *sine qua non* en la construcció de la ciutadania cosmopolita que, per ser justa, faci sentir-se i saber-se a tots els homes ciutadans del món. (Cortina, 1997, p. 265)

El tercer i últim plànol, el polític, és una derivació dels anteriors i s'imposa per ell mateix. No hi pot haver ciutadania social ni moral sense participació política. Fet i fet, la literatura ens ajuda a comprendre que tots formem part activa d'una *polis*, d'una comunitat política, que som part d'un tot i que, en la condició de totalitat, tenim la responsabilitat de participar-hi activament. No podem conformar-nos amb la injustícia social, injustícia que la literatura ens assenyalava. En paraules de MacIntyre, la tradició es defineix i redefeix per la lluita entre els acords fonamentals i els seus enemics. Comptat i debatut, la literatura ens ajuda a qüestionar-nos els acords fonamentals, alhora que fomenta el desig de participació als processos polítics com també el compromís de promoure el bé públic.

Ben mirat, el model de ciutadania que es pot desenvolupar a partir de la literatura s'orienta al foment de la participació activa, del compromís moral i de la responsabilitat cívica. En darrer terme, l'educació per a la ciutadania esdevé com una mena d'educació moral on la literatura hi té molt a dir.

A tall de cloenda

Un cop revisat el potencial educatiu de la literatura des del punt de vista moral i la moralitat com a narrativa podem concloure que la literatura, en tant educativa, i que la moralitat, en tant narrativa, són dues cares d'una mateixa moneda. En realitat, ens trobem davant de dos processos complementaris i, moltes vegades, quasi bé identificables. Afirmar que la literatura és educativa moralment no és molt diferent que afirmar que la moralitat té quelcom de narrativa. Malgrat que la literatura i la moralitat no són el mateix, sí comparteixen un comú denominador.

Dir que la literatura és educativa significa que l'experiència de l'altre que expressa la narrativa literària s'interioritza. Si s'integra és ja experiència pròpia i, per tant, configura la moralitat personal. La premissa que aquí s'empra és que la moralitat no és exclusivament racional sinó també emotiva, com la concep Aristòtil. Si la moralitat té un vessant emotiu pot ser influïda, i de fet ho és, per la narrativa. No per atzar, la literatura és curulla de situacions i controvèrsies morals. Per consegüent, els dilemes morals que es troben els personatges són els que donen sentit al relat, i constitueixen la condició de possibilitat per tal que hi hagi relat. Però l'especificitat de la literatura és que la moral està contextualitzada, situada i condicionada per l'entorn. En les xarxes discursives literàries que es produeixen a l'entorn educatiu, a les institucions escolars, es defineix el significat del text literari, alhora que es descodifica, la qual cosa permet subratllar o redefinir els rols socials. De fet, les xarxes discursives entorn a la literatura, d'una banda, incideixen en la construcció del sentit textual i, de l'altra, activen els procediments de construcció del propi jo entre la comunitat de lectors.

I per què és així? La literatura és també una institució mediàtica i, com a tal, es troba a l'esfera pública, el que significa que està oberta a tots. Tracta temes universals amb fins públics, influeix en l'opinió pública. Construeix models, mitjançant la construcció de representacions simplificades i canòniques de la realitat, d'on agafa prestats valors, rituals, símbols, formes d'interacció, llocs i temps, per restituir-los després en models que s'han d'imitar. En definitiva, la literatura no és només un mirall del món, sinó que està atapeïda d'exemples a seguir, de manera que atresora un gran potencial pedagògic.

Referències

- Bárcena, F.; Jover, G. (2005) «La ciudadanía imposible. Pensar al sujeto cívico desde una pedagogía de la mirada», a Oraison, M. [ed.] *Globalización, ciudadanía y educación*. Barcelona, Octaedro, p. 49-82.
- Bernal Martínez de Soria, A. (1998) *Educación del carácter-educación moral: propuestas educativas de Aristóteles y Rousseau*. Pamplona, Eunsa.
- Cain, A. (2005) «Books and becoming good: demonstrating Aristotle's theory of moral development in the act of reading». *Journal of Moral Education*, 34 (2), p. 171-185.
- Carr, D. (2005) «On the contribution of literature and the arts to the educational cultivation of moral virtue, feeling and emotion». *Journal of Moral Education*, 34, (2), p. 137-151.
- Cortina, A. (1997) *Ciudadanos del mundo. Hacia una teoría de la ciudadanía*. Madrid, Alianza.
- Cortina, A.; Conill, J. (2003) *Educación en la ciudadanía*. València, Institució Alfons el Magnànim.
- Fullat, O. (2005) *Valores y Narrativa. Axiología educativa de Occidente*. Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.
- Gussin Paley, V. (2006) *El niño que quería ser un helicóptero. El empleo de la narración de historias en el aula*. Buenos Aires, Amorrortu.
- Machado, A.M. (2002) *Lectura, escuela y creación literaria*. Madrid, Anaya.
- MacIntyre, A. (1982) *Historia de la ética*. Barcelona, Paidós.
- (1992) *Tres versiones rivales de la ética*. Madrid, Rialp.
- (1994) *Justicia y racionalidad*. Barcelona, Eunsa.
- (2001) *Tras la virtud*. Barcelona, Crítica.
- Mauri, M. (2007) «Ètica a través de la literatura. La reflexió moral a través del text literari». *Temps d'Educació*, 32, p. 267-271.
- Mèlich, J. C. (2003) «La sabiduría de lo incierto. Sobre ética y educación desde un punto de vista literario». *Educación*, 31, p. 33-45.
- (2008) «Antropología narrativa y educación». *Teoría de la Educación*, 20, p. 101-124.
- Naval, C. (1995). *Educación de ciudadanos. La polémica liberal-comunitarista en educación*. Pamplona, Eunsa.
- Nussbaum, M. (1999) *Los límites del patriotismo. Identidad, pertenencia y "ciudadanía mundial"*. Barcelona, Paidós.
- (2005) *El cultivo de la Humanidad. Una defensa clásica de la reforma en la educación liberal*. Barcelona, Paidós.
- Pérez Juste, R. (2007) «Educación, ciudadanía y convivencia. Diversidad y sentido social de la educación». *Bordón*, 59 (2-3), p. 239-260.
- Ricoeur, P. (1996) *Sí mismo como otro*. Madrid, Siglo XXI.
- Schopenhauer, A. (1993) *Los dos problemas fundamentales de la Ética*. Barcelona, Siglo XXI.
- Vilafrañca, I. (2004) «Autobiografía, identitat i educació». *Temps d'Educació*, 28, p. 13-26.

La literatura como educación moral y la moralidad como literatura. De la ética a la narrativa

Resumen: El presente trabajo pone de manifiesto la potencialidad de la literatura como educadora moral. Si bien numerosos autores han tratado la posibilidad de educar moralmente a través de la literatura, pocos han abordado la espontaneidad de la literatura como educadora moral para cualquier ciudadano. Existe una estrecha relación entre la narratividad y la moralidad, tanto desde la vertiente de la moralidad como narrativa como desde la narrativa como moral. Moralidad y literatura forman parte de un mismo universo y descubrir esta relación es lo que se plantea este estudio. Finalmente se dibuja una reflexión sobre la relación entre ciudadanía, literatura y moralidad, para mostrar la potencialidad de la literatura en la educación para la ciudadanía.

Palabras clave: educación moral, literatura, ética, antropología educativa

La littérature en tant qu'éducation morale et la moralité comme littérature. De l'éthique au roman

Résumé: Le présent travail met en évidence la force de la littérature en tant qu'éducation morale. Si de nombreux auteurs ont traité de la possibilité d'éduquer moralement au travers de la littérature, peu d'entre eux ont abordé la spontanéité de la littérature comme éducatrice morale pour n'importe quel citoyen. En fait, il y a une étroite relation entre la narrativité et la moralité, tant du côté de la moralité vue comme une narration que de celui de la narration vue comme une morale. Moralité et littérature font partie d'un même univers et recherchent cette relation, et c'est ce que prétend démontrer cette étude. Enfin, nous traçons une ébauche sur la relation entre citoyenneté, littérature et moralité afin de démontrer la force potentielle de la littérature pour l'éducation à la citoyenneté.

Mots-clés: éducation morale, littérature, éthique, anthropologie narrative

Literature as moral education and morality as literature. From ethics to narrative

Abstract: This paper discusses the potential of literature as moral education. Many authors have used literature to teach morals, but little has been said about the spontaneous power of literature to educate citizens morally. There is a close relation between narrative and morality: morality can be considered as a narrative and narratives as morals. Morals and literature are part of the same world. The purpose of this paper is to examine this relation. Finally, we highlight the relations between citizenship, literature and morality to stress the potential of literature to educate citizens.

Key words: moral education, literature, ethics, narrative anthropology